

मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको संगालो

(नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकार सम्बन्धी
अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको अंग्रेजी तथा सोको
नेपाली अनुवाद समेत मिलाइएको)

प्रकाशक

नेपाल सरकार

कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौं

१९. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, २००६

हरुवाट
र्यादाको
मानव

महासभाको एकसङ्गीऔं अधिवेशनमा पारित प्रस्ताव नं. एरआर इ एस६१र१०६ बाट १३ डिसेम्बर २००६ मा ग्रहण गरिएको ।

लागू भएको मिति: ३ मे २००८

प्रस्तावना

प्रस्तुत महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरू,

- (क) मानव परिवारका सबै सदस्यहरूको अन्तर्निहित मर्यादा र मूल्य तथा समान र अविच्छिन्न अधिकारलाई विश्वमा स्वतन्त्रता, न्याय र शान्तिको आधारशीलाको रूपमा मान्यता दिने संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रमा उद्घोषित सिद्धान्तहरू स्मरण गर्दै,
- (ख) संयुक्त राष्ट्र संघले मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र र मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्रहरूमा उल्लिखित सबै अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको कुनै किसिमको भेदभाव बिना प्रत्येक व्यक्ति हकदार भएको घोषणा गरी स्वीकार गरेको कुरालाई मान्यता दिँदै,
- (ग) सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सर्वव्यापकता, अविभाज्यता, अन्तर्निर्भरता तथा अन्तर्सम्बद्धताका साथसाथै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई बिना कुनै भेदभाव त्यस्ता अधिकार र स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोगको प्रत्याभूति दिनु पर्ने आवश्यकतालाई पुनः पुष्टि गर्दै,
- (घ) आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, सबै किसिमका जातीय भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महासन्धि, महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महासन्धि, यातना तथा अन्य क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय विरुद्धको महासन्धि, बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, सबै आप्रवासी कामदार तथा तिनका परिवारका सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण गर्ने सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिलाई स्मरण गर्दै,
- (ङ) अपाङ्गता एउटा नवीनतम अवधारणा हो र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा दृष्टिकोण सम्बन्धी र वातावरणीय अवरोधहरू बीचको अन्तर्क्रियाको परिणाम स्वरूप उत्पन्न हुन्छ, जसले अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा समाजमा पूर्ण र प्रभावकारी ढंगमा सहभागी हुन बाधा पुऱ्याउँछ, भन्ने कुरालाई मान्यता दिँदै,
- (च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अवसरहरूको थप समानीकरण गर्नका लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा नीति, योजना, कार्यक्रम तथा कार्यहरूको प्रवर्द्धन, तर्जुमा तथा मूल्यांकनमा प्रभाव पार्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सम्बन्धी विश्व कार्ययोजना तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अवसरमा समानीकरण सम्बन्धी साधारण नियमहरूमा उल्लिखित सिद्धान्त र नीति निर्देशनहरूको महत्त्वलाई मान्यता दिँदै,
- (छ) अपाङ्गता सम्बन्धी विषयलाई दिगो विकासमा सम्बद्ध रणनीतिहरूको अभिन्न अंगको रूपमा गरिने मूलप्रवाहीकरणको महत्त्वलाई जोड दिँदै,
- (ज) अपाङ्गताको आधारमा कुनै पनि व्यक्ति विरुद्ध हुने भेदभाव मानव मात्रको अन्तर्निहित मर्यादा तथा मूल्यको उल्लंघन हो भन्ने कुरालाई समेत मान्यता दिँदै,

१९. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, २००६

प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य सम्पूर्ण मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूबाट हुने पूर्ण र समान उपभोगलाई प्रवर्द्धन, संरक्षण एवं सुनिश्चित गर्नु तथा उनीहरूमा अन्तर्निहित मर्यादाको सम्मानलाई प्रवर्द्धन गर्नु हो। प्रस्तुत महासन्धिले अपाङ्गताको आधारमा कुनै पनि व्यक्ति विरुद्ध हुने भेदभाव मानव मात्रको अन्तर्निहित मर्यादा तथा मूल्यको उल्लंघन हो भन्ने कुरालाई मान्यता दिएको छ।

१. ग्रहण गरिएको मिति: १३ डिसेम्बर २००६
२. लागू भएको मिति: ३ मे २००८
३. यस महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूको कुल संख्या: १५५
४. सार्क क्षेत्रका पक्ष राष्ट्रहरू: अफगानिस्तान, बंगलादेश, भारत, माल्दिभ्स, नेपाल र पाकिस्तान
५. यस महासन्धिको कार्यान्वयन अनुगमन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्र: अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी समिति
६. नेपालले अनुमोदन/सम्मिलन गरेको मिति : ७ मे २०१० (अनुमोदन)
७. नेपालले यस महासन्धिमा गरेको घोषणा वा आरक्षण: X
८. यस महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि नेपालको कानूनी संरचना:
  - क) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ३
  - ख) नेपाल सन्धि ऐन, २०४७
  - ग) नागरिक अधिकार ऐन, २०१२
  - घ) अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९
  - ङ) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८

Article 48 Denunciation

A State Party may denounce the present Convention by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Denunciation shall become effective on the date of receipt of the notification by the Secretary-General.

- (भ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विविधतालाई थप स्वीकार गर्दै,
- (ज) थप सघन सहयोग आवश्यक पर्ने लगायतका अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूको मानव अधिकार सम्बर्द्धन र संरक्षणको आवश्यकतालाई मान्यता दिदै,
- (ट) यस्ता विभिन्न लिखत र प्रयासहरूका बावजूद पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले विश्वका सबै भू-भागहरूमा समाजका समान सदस्यको रूपमा सहभागी हुन अवरोध तथा मानव अधिकार उल्लंघनको निरन्तर सामना गरिरहेका छन भन्ने कुरामा चासो राख्दै,
- (ठ) प्रत्येक मुलुक र खासगरी विकासोन्मुख मुलुकहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जीवनावस्थाहरूमा सुधार गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको महत्वलाई स्वीकार गर्दै,
- (ड) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको उनीहरूले समुदायको सर्वाङ्गीण हित र विविधतामा पुऱ्याएको वा पुऱ्याउन सक्ने अमूल्य योगदानलाई तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोगको प्रबर्द्धनले तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पूर्ण सहभागिताले उनीहरूको स्वामित्वको अनुभूतिमा अभिवृद्धि तथा समाजको मानवीय, सामाजिक र आर्थिक विकास एवं गरीबी निवारणमा अर्थपूर्ण प्रगति ल्याउने कुरालाई मान्यता दिदै,
- (ढ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो लागि आफैले छनौट गर्न पाउने स्वतन्त्रता लगायत उनीहरूको व्यक्तिगत स्वायत्तता र स्वतन्त्रताको महत्वलाई स्वीकार गर्दै,
- (ण) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको प्रत्येक सरोकार हुने लगायतका अन्य नीति र कार्यक्रमहरू सम्बन्धी निर्णय गर्ने प्रक्रियामा सक्रिय रूपमा संलग्न हुन पाउने अवसर उपलब्ध हुनु पर्दछ भन्ने कुरा विचार गर्दै,
- (त) जाति, रंग, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय, जातीय, आदिवासी वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म, उमेर वा अन्य हैसियतको आधारमा विविध वा गम्भीर प्रकारका भेदभावका भागिदार भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सामना गर्नु परेको कठीन अवस्था बारे चासो राख्दै,
- (थ) अपाङ्गता भएका महिला वा बालिकाहरू प्रायः घरभित्र र बाहिर दुवै स्थानमा अक्सर हिंसा, चोट वा दुर्व्यवहार, तिरस्कार वा तिरस्कारजन्य व्यवहार, गलत व्यवहार वा शोषणको उच्च जोखिममा भएको स्वीकार गर्दै,
- (द) अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग गर्न पाउनु पर्ने कुरा स्वीकार गर्दै तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गत वहन गर्न कबूल गरेका जिम्मेवारीहरूको स्मरण गर्दै,
- (ध) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग प्रबर्द्धन गर्ने सम्पूर्ण प्रयासहरूमा लैङ्गिक दृष्टिकोण समाहित गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई जोड दिदै,
- (न) अपाङ्गता भएका बहुसंख्यक व्यक्तिहरू गरीबीका अवस्थामा जीवनयापन गरेको तथ्यलाई उजागर गर्दै तथा यस सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमा गरीबीले पारेको नकारात्मक प्रभाव सम्बोधन गर्नुपर्ने गम्भीर आवश्यकतालाई मान्यता दिदै,
- (प) संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रमा उल्लिखित उद्देश्य तथा सिद्धान्तको पूर्ण सम्मानमा आधारित शान्ति र सुरक्षाका अवस्थाहरू तथा लागू हुने मानव अधिकारसम्बन्धी लिखतहरूको परिपालना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा खासगरी सशस्त्र द्वन्द्व र विदेशी कब्जामा रहेको व्यक्तिहरूको पूर्ण संरक्षणका लागि अपरिहार्य भएको कुरा दृष्टिगत गर्दै,

मानव अधिकार
अश्वका सबै
उल्लंघनको
वस्थाहरुमा
तुल्याउन
मौलिक
भागिताले
कास एवं
नीहरुको
कमहरु
न्ने कुरा
माजिक
भावका
दै,
ट वा
एको
तथा
लागि
रुको
मोग
गर्दै
घन
र
हा
ग

- (फ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको उपभोग गर्नमा सक्षम तुल्याउन भौतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण, स्वास्थ्य र शिक्षा एवं सूचना र सञ्चारमा पहुँचको महत्वलाई स्वीकार गर्दै,
- (ब) अन्य व्यक्ति वा आफू रहेको समुदायप्रति कर्तव्य रहेको प्रत्येक व्यक्तिमा मानव अधिकार सम्बन्धी मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरु (International Bill of Rights) मा व्यवस्था गरिएका अधिकारहरुको सम्बर्द्धन र पालनाको लागि प्रयत्नरत रहने जिम्मेवारी रहेको कुरालाई महसुस गर्दै,
- (भ) परिवार समाजको प्राकृतिक र मौलिक समूहगत ईकाई भई समाज र राज्यबाट संरक्षण प्राप्त गर्ने हकदार भएको एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारहरुको पूर्ण र समान उपभोगका लागि योगदान दिन परिवारलाई सक्षम तुल्याउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु तथा उनीहरुको परिवारले आवश्यक संरक्षण र सहयोग प्राप्त गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा अश्वस्त हुँदै,
- (म) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार र मर्यादाको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्ने विस्तृत तथा एकिकृत अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको गम्भीर सामाजिक असुविधालाई पुनः सम्बोधन गर्न तथा विकासोन्मुख र विकसित दुबै मुलुकहरुमा नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रहरुमा समान अवसरहरुका साथै उनीहरुको सहभागितालाई सम्बर्द्धन गर्न महत्वपूर्ण योगदान दिनेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

देहाय बमोजिम गर्न सहमत भएका छन्:

धारा १ उद्देश्य

प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य सम्पूर्ण मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरुबाट हुने पूर्ण र समान उपभोगलाई प्रवर्द्धन, संरक्षण एवं सुनिश्चित गर्नु तथा उनीहरुमा अन्तर्निहित मर्यादाको सम्मानलाई प्रवर्द्धन गर्नु हो ।

अपाङ्गता भएको व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी दीर्घकालिन अशक्तताद्वारा सृजित विभिन्न अवरोधहरूसँगको अन्तर्क्रियाको कारणले समाजमा अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढंगमा सहभागी हुन बाधा भएको व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ ।

धारा २ परिभाषा

प्रस्तुत महासन्धिको प्रयोजनको लागि:

“सञ्चार” भन्नाले भाषा, पाठको प्रस्तुती, बेल, स्पर्श सञ्चार, ठूलो छाप, पहुँचयोग्य बहुमाध्यम लगायत पहुँचयोग्य सूचना र सञ्चार प्रविधिको साथै लेख्य, श्रव्य, सामान्य भाषा, मानव वाचक, तथा सञ्चारका प्रवर्द्धनात्मक र वैकल्पिक माध्यम, तरिका, साधन र ढाँचा समेतलाई जनाउँछ ।

“भाषा” भन्नाले बोली र सांकेतिक भाषा तथा अन्य प्रकारका ध्वनीरहित भाषा समेतलाई जनाउँछ ।

“अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभाव” भन्नाले अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक,

सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य क्षेत्रहरूमा सम्पूर्ण मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको मान्यता, उपभोग वा प्रयोगमा व्यवधान पार्ने वा शून्यीकरण गर्ने उद्देश्यले वा त्यस्तो प्रभाव भएको अपाङ्गताको आधारमा हुने कुनै पनि विभेद, बहिस्कार वा प्रतिबन्ध सम्झनु पर्छ। सो शब्दले उपयुक्त अनुकूलता (Reasonable accommodation) को अस्वीकार लगायतका सबै प्रकारका भेदभावहरू समेतलाई जनाउँछ।

“उपयुक्त अनुकूलता” भन्नाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा सम्पूर्ण मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उपभोग वा प्रयोगको सुनिश्चितता कुनै निश्चित अवस्थामा आवश्यक भएको मा, कुनै पनि असमानुपातिक वा अनुचित भार नपारी प्रदान गरिएको आवश्यक र उपयुक्त सुधार वा समायोजन सम्झनु पर्छ।

“सर्वमान्य संरचना” भन्नाले, उच्चतम सम्भव हदसम्म, विशिष्टकृत संरचना वा ग्रहणशीलताको आवश्यकता विना सबै मानिसहरूले प्रयोग गर्नसक्ने उत्पादन, वातावरण, कार्यक्रम र सेवाहरूको संरचना सम्झनु पर्छ। “सर्वमान्य संरचना” ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निश्चित वर्गको लागि आवश्यक भएको बखत प्रयोग गरिने सहायक उपकरणलाई बाहेक गर्ने छैन।

धारा ३

सामान्य सिद्धान्तहरू

प्रस्तुत महासन्धिको सिद्धान्तहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

- (क) अन्तर्निहित मर्यादाको सम्मान, आफ्नो लागि आफैँ छनौट गर्न पाउने स्वतन्त्रता लगायतका वैयक्तिक स्वायत्तता तथा व्यक्तिको स्वतन्त्रताको सम्मान,
- (ख) गैर भेदभाव,
- (ग) समाजमा पूर्ण र प्रभावकारी सहभागिता तथा समावेशीकरण,
- (घ) मानव विविधता एवं मानवीयताको अंगको रूपमा अपाङ्ग भएका व्यक्तिको स्वीकार्यता र भिन्नताको सम्मान,
- (ङ) अवसरहरूमा समानता,
- (च) पहुँचयोग्यता,
- (छ) पुरुष र महिला बीच समानता,
- (ज) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विकासोन्मुख क्षमताको सम्मान तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको आफ्नो पहिचानको संरक्षण गर्न पाउने अधिकारको सम्मान।

धारा ४

सामान्य दायित्वहरू

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गताको आधारमा हुने कुनै पनि प्रकारको भेदभाव नगरी अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूलाई सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पूर्ण उपभोग सुनिश्चित र प्रवर्द्धन गर्ने कबूल गर्दछन्। यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्ने कबूल गर्दछन्:

- (क) प्रस्तुत महासन्धिमा स्वीकार गरिएका अधिकारहरूको कार्यान्वयनको लागि सम्पूर्ण उपयुक्त व्यवस्थापकीय, प्रशासकीय तथा अन्य उपायहरू ग्रहण गर्ने,

संशोधन वा कुनै पनि (ion) को

मानव भएको गरी

विना संमान्यतायक

क्तिक

को

को

वै य

र,

- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध भेदभाव सृजना गर्ने विद्यमान कानून, नियम, प्रथा तथा प्रचलनलाई संशोधन वा उन्मूलन गर्न कानून बनाउने लगायतका सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न सबै नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई ध्यान दिने,
- (घ) यस महासन्धिसँग बाफिने कुनै पनि कार्य वा प्रचलनमा संलग्न नहुने र सार्वजनिक निकाय तथा संस्थाहरूले प्रस्तुत महासन्धि अनुरूप कार्य गरेको सुनिश्चित गर्ने,
- (ङ) कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा निजी उद्यमबाट अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभाव अन्त्य गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- (च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको खास आवश्यकता परिपूर्ति गर्न न्यूनतम संभावित ग्रहणशीलता भएका र न्यूनतम खर्च लाग्ने गरी यस महासन्धिको धारा २ मा परिभाषित विश्वव्यापी रूपमा डिजाईन गरिएको वस्तु, सेवा, उपकरण र सुविधाहरूको अनुसन्धान तथा विकासलाई प्रोत्साहित गर्ने, त्यस्ता वस्तु, सेवा, उपकरण र सुविधाहरूको उपलब्धता र प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने र मापदण्ड तथा मार्ग निर्देशिकाहरूको विकास गर्न सर्वमान्य संरचना प्रवर्द्धन गर्ने,
- (छ) धान्न सक्ने मूल्यका प्रविधिहरूलाई प्राथमिता दिदै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सुहाउँदो सूचना र सञ्चार प्रविधि, गमनशील सहायक सामग्री, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधिहरू लगायत अन्य नयाँ प्रविधिहरूको अनुसन्धान, विकास गर्न प्रोत्साहित गर्ने तथा त्यस्ता प्रविधिहरूको उपलब्धता र प्रयोगको प्रवर्द्धन गर्न कबूल गर्ने,
- (ज) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई नयाँ प्रविधिको साथै अन्य प्रकारको सहयोग, आधार सेवा र सुविधा लगायतका अन्य गमनशील सहायक सामग्री, उपकरण तथा सहयोगात्मक प्रविधिहरूबारे पहुँचयोग्य जानकारी उपलब्ध गराउने,
- (झ) प्रस्तुत महासन्धिमा प्रत्याभूत गरिएका सहयोग र सुविधाहरू अझ राम्ररी उपलब्ध गराउन अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग काम गर्ने पेशाकर्मी तथा कर्मचारीलाई तालिम, प्रशिक्षण प्रवर्द्धन गर्ने ।
२. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको सम्बन्धमा प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको संरचनाभित्र अन्तर्राष्ट्रिय कानून बमोजिम प्रस्तुत महासन्धिमा उल्लिखित तत्काल लागू हुने जिम्मेवारीहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी आफूसँग उपलब्ध श्रोतहरूको अधिकतम हदसम्म र आवश्यकता अनुसार त्यस्ता अधिकारहरूको प्रगतिशील ढंगले पूर्ण प्राप्ति गर्ने उद्देश्यले उपायहरू अवलम्बन गर्ने कबूल गर्दछन् ।
३. पक्ष राष्ट्रहरूले प्रस्तुत महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने कानून तथा नीतिहरूको निर्माण र कार्यान्वयनमा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग सम्बन्धित विषयहरूसँग सम्बन्धित अन्य निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग उनीहरूका प्रतिनिधि संस्थाहरू मार्फत निकट रूपमा परामर्श गर्ने तथा निजहरूलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराउनेछन् ।
४. कुनै पक्ष राष्ट्रको कानून वा त्यस्तो राष्ट्रलाई लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका अधिकारको प्राप्तिका लागि थप अनुकूल व्यवस्थाहरू गरिएका भए प्रस्तुत महासन्धिमा लेखिएको कुनै पनि कुराले त्यस्ता व्यवस्थाहरूलाई प्रभाव पार्ने छैन । कानून, परम्परा, नियम वा प्रथा बमोजिम कुनै पक्ष राष्ट्रहरूको इलाकामा स्वीकार गरिएका वा विद्यमान रहेका मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरू उपर प्रस्तुत महासन्धिले त्यस्ता अधिकार वा स्वतन्त्रताहरू स्वीकार नगरेको वा कम हदमा स्वीकार गरेको बहानामा कुनै पनि प्रतिबन्ध लगाइने वा त्यस्तो अधिकार र स्वतन्त्रताहरूलाई न्यूनीकरण गरिने छैन ।

५. प्रस्तुत महासन्धिका व्यवस्थाहरु कुनै सीमा वा अपवाद विना संघीय राज्यका सबै भागहरुमा लागू हुनेछन् ।

धारा ५

समानता र गैर भेदभाव

१. सबै व्यक्तिहरु कानूनको अगाडि तथा अन्तर्गत समान भएको तथा कुनै पनि भेदभाव विना कानूनको समान संरक्षण र समान सुविधाको हकदार भएको कुरा पक्ष राष्ट्रहरुले स्वीकार गर्नेछन् ।
२. पक्ष राष्ट्रहरुले अपाङ्गताको आधारमा हुने सबै भेदभावहरु निषेध गर्नेछन् र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई कुनै पनि आधारमा हुने भेदभाव विरुद्ध समान तथा प्रभावकारी कानूनी संरक्षणको प्रत्याभूति गर्नेछन् ।
३. समानता प्रवर्द्धन तथा भेदभाव उन्मूलन गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरुले उपयुक्त अनुकूलताको व्यवस्था गरिएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त कदमहरु चाल्नेछन् ।
४. प्रस्तुत महासन्धिका शर्तहरु अन्तर्गत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको वास्तविक समानताको गति बढाउन वा प्राप्त गर्न आवश्यक पर्ने विशेष उपायहरुलाई भेदभाव मानिने छैन ।

धारा ६

अपाङ्गता भएका महिला

१. पक्ष राष्ट्रहरुले अपाङ्गता भएका महिला तथा बालिकाहरु विविध भेदभावको भागीदार भएका छन् भनी स्वीकार गर्नेछन् र यस सम्बन्धमा उनीहरुले सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको पूर्ण र समान उपभोग गरेको सुनिश्चित गर्न उपायहरु अवलम्बन गर्नेछन् ।
२. महिलाहरुको लागि प्रस्तुत महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको अभ्यास तथा उपभोगको प्रत्याभूति गर्ने उद्देश्यले उनीहरुको पूर्ण विकास, प्रगति तथा सशक्तिकरण सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरुले सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरु अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ७

अपाङ्गता भएका बालबालिका

१. अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा सबै मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरुको पूर्ण उपभोग गरेको सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरुले सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्नेछन् ।
२. अपाङ्गता भएका बालबालिकासँग सम्बन्धित सबै काम कारवाहीहरुमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित नै प्राथमिक विषय हुनेछ ।
३. पक्ष राष्ट्रहरुले अन्य बालबालिका सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाले उनीहरुलाई प्रभाव पार्ने सबै विषयहरुमा आफ्नो धारणा व्यक्त गर्ने अधिकार तथा उमेर र परिपक्वता अनुसार उनीहरुको धारणालाई उचित सम्मान दिईने तथा त्यस्ता अधिकारको उपयोगका लागि अपाङ्गता तथा उमेर अनुसार उपयुक्त हुने सहयोगहरु प्रदान गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन् ।

भागहरूमा लागू हुनेछन् ।

भाव विना कानूनको समान

भएका व्यक्तिहरूलाई कुनै
प्रीति गर्नेछन् ।

लताको व्यवस्था गरिएको

रताको गति बढाउन वा

एका छन् भनी स्वीकार
पूर्ण र समान उपभोग

लिक स्वतन्त्रताहरूको
शक्तिकरण सुनिश्चित

धकार तथा मौलिक
उपायहरू अवलम्बन

म हित नै प्राथमिक

नीहरूलाई प्रभाव
नुसार उनीहरूको
उमेर अनुसार

धारा ८

सचेतना अभिवृद्धि

१. पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू गर्न तत्काल, प्रभावकारी तथा उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्न कबूल गर्दछन्:
- (क) पारिवारिक तह लगायत सम्पूर्ण समाजमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा प्रतिष्ठाको सम्मान अभिवृद्धि गर्ने,
- (ख) लिङ्ग र उमेरमा आधारित लगायत जीवनका सबै पक्षहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग सम्बन्धित पुरातन, पूर्वाग्रही तथा हानिकारक प्रचलनहरू विरुद्ध जुध्ने,
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामर्थ्य तथा योगदानहरूबारे सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
२. यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि देहायका उपायहरू समेत पर्दछन्:
- (क) देहायका कुराहरूका लागि तय गरिएका प्रभावकारी सार्वजनिक सचेतना अभियानहरूको थालनी गरी कायम राख्ने:
- (अ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारप्रतिको ग्रहणशीलता सम्बर्द्धन गर्ने,
- (आ) अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू प्रति सकारात्मक धारणा तथा उच्चतर सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (इ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सीप, गुण र क्षमताको स्वीकार्यता तथा कार्यस्थल र श्रम बजार मा उनीहरूको योगदान प्रवर्द्धन गर्ने,
- (ख) सानो उमेरदेखिका सम्पूर्ण बालबालिकामा लगायतका शिक्षा प्रणालीका सम्पूर्ण तहहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार प्रति सम्मानको धारणा अभिवृद्धि गर्ने,
- (ग) प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य अनुकूल हुने गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रस्तुत गर्न सञ्चारका सबै अंगहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने,
- (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारहरूका बारेमा चेतनामूलक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने ।

धारा ९

पहुँचयुक्तता

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई स्वनिर्भरता पूर्वक जीवन यापन गर्न तथा जीवनका हरेक पक्षमा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई शहरी र ग्रामिण दुवै क्षेत्रहरूमा भौतिक वातावरण, यातायात, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र प्रणालीहरू लगायत सूचना र सञ्चार तथा सर्वसाधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरिएका अन्य सुविधा तथा सेवाहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्ता उपायहरू, जसमा पहुँचमा रहेका व्यवधान र अवरोधहरूको पहिचान तथा अन्त्य समेत समावेश हुन्छन्, अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूको हकमा अवलम्बन गरिनेछन्-
- (क) विद्यालय, आवास, चिकित्सकीय सुविधा र कार्यस्थल लगायत भवन, सडक, यातायात तथा अन्य घर भित्र र बाहिरका सुविधाहरू,
- (ख) विद्युतीय सेवा तथा संकटकालीन सेवाहरू लगायत सूचना, सञ्चार तथा अन्य सुविधाहरू ।

२. पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू गर्नको लागि समेत उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:
- (क) सर्वसाधारणलाई खुला भएको वा प्रदान गरिएको सुविधा र सेवाहरूमा पहुँचको लागि न्यूनतम मापदण्ड र निर्देशिकाहरू निर्माण गर्ने, जारी गर्ने तथा सो को कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने,
  - (ख) सर्वसाधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरिएको सुविधा र सेवाहरू प्रदान गर्ने निजी क्षेत्रका निकायले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँचको हरेक पक्षमा ध्यान दिएको सुनिश्चित गर्ने,
  - (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सामना गर्नु परेको पहुँच सम्बन्धी समस्याहरूमा सरोकारवाला पक्षहरूलाई प्रशिक्षण दिने,
  - (घ) सर्वसाधारणलाई खुला भएको भवनभित्रका तथा अन्य सुविधाहरूमा ब्रेल तथा पढ्न र बुझ्न सरल हुने ढंगमा सांकेतिक सूचना प्रदान गर्ने,
  - (ङ) सर्वसाधारणलाई खुला भएका भवन र अन्य सुविधाहरूको पहुँचमा सहज पहुँच प्रदान गर्न पथ प्रदर्शक, वाचक तथा व्यावसायिक सांकेतिक भाषा अनुवादक लगायत प्रत्यक्ष सहयोग तथा मध्यस्थहरू उपलब्ध गराउने,
  - (च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सूचनामा पहुँच सुनिश्चित गर्न अन्य उपयुक्त किसिमका सहयता र सहयोगको प्रवर्द्धन गर्ने,
  - (छ) इन्टरनेट लगायत नयाँ सूचना र सञ्चार प्रविधि तथा प्रणालीहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँच प्रवर्द्धन गर्ने,
  - (ज) पहुँच योग्य सूचना र सञ्चारका प्रविधि तथा प्रणालीहरूको डिजाइन, विकास, उत्पादन तथा वितरणलाई सुरुदेखि नै सम्बर्द्धन गर्ने ताकी ती प्रविधि र प्रणालीहरू न्यूनतम मूल्यमा उपलब्ध हुन सकून् ।

धारा १०

जीवनको अधिकार

प्रत्येक मानवलाई जीवनको अन्तर्निहित अधिकार भएको कुरा पक्ष राष्ट्रहरूले पुनः पुष्टि गर्दछन् तथा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि यस अधिकारको प्रभावकारी उपभोग सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ११

जोखिमका अवस्थाहरू तथा मानवीय संकटहरू

पक्ष राष्ट्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून लगायत अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू अन्तर्गतका दायित्वहरू अनुसार सशस्त्र द्वन्द्व, मानवीय संकट तथा प्राकृतिक प्रकोपहरू घटेका अवस्थाहरू लगायत जोखिमका अन्य अवस्थाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण र सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १२

कानूनको अगाडि समान मान्यता

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई कानूनको अगाडि व्यक्तिको रूपमा सर्वत्र मान्यता पाउने अधिकार भएको पुनः पुष्टि गर्छन् ।

गर्नेछन्।
को लागि न्यूनतम मापदण्ड
मन गर्ने,
गर्ने निजी क्षेत्रका निकायले
त गर्ने,
सरोकारवाला पक्षहरूलाई
या पढ्न र बुझ्न सरल हुने
च प्रदान गर्न पथ प्रदर्शक,
तथा मध्यस्थहरू उपलब्ध
क्त किसिमका सहयता र
भएका व्यक्तिहरूको पहुँच
उत्पादन तथा वितरणलाई
लब्ध हुन सकून्।

छन् तथा अन्य व्यक्तिहरू
ग सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू
का अवस्थाहरू लगायत
गर्न सम्पूर्ण आवश्यक

न्यता पाउने अधिकार

२. अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा जीवनका सबै पक्षहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले कानूनी क्षमता उपभोग गर्छन् भनी पक्ष राष्ट्रहरूले स्वीकार गर्नेछन्।
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो कानूनी क्षमता प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने सहयोगमा पहुँच प्रदान गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।
४. पक्ष राष्ट्रहरूले कानूनी क्षमताको प्रयोगसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण उपायहरू अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून बमोजिम दुरुपयोग रोक्न उपयुक्त र प्रभाकारी सुरक्षाहरू भएको सुनिश्चित गर्नेछन्। कानूनी क्षमताको प्रयोगसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण उपायहरूले व्यक्तिहरूको अधिकार, इच्छा र चाहनाहरूको सम्मान गर्ने, स्वार्थहरूको द्वन्द्व र अनुचित प्रभावबाट मुक्त भएको, समानुपातिक तथा व्यक्तिको अवस्थाहरू अनुरूप भएको, सम्भव भएसम्म कम समयको लागि प्रयोग हुने तथा सक्षम, स्वतन्त्र र निष्पक्ष अधिकारी वा न्यायिक निकायबाट पुरावलीकनका भागीदार भएको त्यस्ता सुरक्षाहरूले सुनिश्चित गर्नेछन्। त्यस्ता सुरक्षाहरू व्यक्तिको अधिकार तथा स्वार्थहरूलाई प्रभाव पार्ने उपायहरूको मात्रा अनुसार समानुपातिक हुनेछन्।
५. यस धाराको अधिनमा रही पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सम्पत्तिको स्वामित्व लिन, अपुताली पाउन, आफ्नो आर्थिक कारोबारहरू आफैले नियन्त्रण गर्न समान अधिकार सुनिश्चित गर्न र वैक ऋण, धितो बन्धक तथा अन्य प्रकारका वित्तीय ऋणमा समान पहुँच सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त र प्रभावी उपायहरू अवलम्बन गर्ने र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो सम्पत्तिबाट स्वेच्छाचारी ढंगले वञ्चित नगर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन्।

धारा १३

न्यायमा पहुँच

१. साक्षीको रूपमा लगायत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहभागीको रूपमा कानूनी कारवाईका अनुसन्धानात्मक तथा अन्य प्रारम्भिक चरणहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रभावकारी भूमिकामा सहजता प्रदान गर्ने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले कार्यविधिगत तथा उमेर अनुसारका उपयुक्त अनुकूलताहरूको माध्यमबाट समेत अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई न्यायमा प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्नेछन्।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको न्यायमा प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्न सघाउने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले प्रहरी, कारागारका कर्मचारी लगायत न्याय प्रशासनको क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तिहरूका लागि उपयुक्त प्रशिक्षण प्रवर्द्धन गर्नेछन्।

धारा १४

व्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सुरक्षा

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा:
  - (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले व्यक्तिको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार उपभोग गरेको सुनिश्चित गर्नेछन्।
  - (ख) गैर कानूनी वा स्वेच्छाचारी ढंगमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वतन्त्रताबाट वञ्चित नगरिएका र स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने कुनै पनि कार्य कानून अनुरूप भएको तथा अपाङ्गताको विद्यमानताले कुनै पनि अवस्थामा स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने कार्यलाई न्यायोचित नठहर्नाइएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछन्।

२. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू कुनै पनि प्रक्रियाद्वारा आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बञ्चित भएमा उनीहरू अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय मावन अधिकार कानून बमोजिमका प्रत्याभूतिहरूका हकदार भएको तथा उनीहरूलाई यस महासन्धिको उपयुक्त अनुकूलताका व्यवस्थाहरू लगायतका उद्देश्य तथा सिद्धान्तहरूको परिपालना हुने गरी व्यवहार गरिएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा १५

यातना वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायबाट मुक्ति

१. कुनै पनि व्यक्तिलाई यातना दिइने वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय गरिनेछैन । खासगरी कसैलाई पनि निजको स्वतन्त्र सहमति बिना चिकित्सकीय वा वैज्ञानिक प्रयोग भोगन लगाइनेछैन ।
२. अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई यातना वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायको भागीदार हुनबाट रोक्न पक्ष राष्ट्रहरूले सम्पूर्ण प्रभावकारी व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक, न्यायिक वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १६

शोषण, हिंसा र दूरुपयोगबाट मुक्ति

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई घरभित्र र बाहिर दुवै ठाउँमा लैगिक पक्षहरूमा आधारित लगायत सबै प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दूरुपयोगबाट संरक्षण गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले सम्पूर्ण उपयुक्त व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।
२. पक्ष राष्ट्रहरूले शोषण, हिंसा र दूरुपयोगका घटनाहरू कसरी रोक्ने, पहिचान गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्ने भन्ने कुराको सूचना र शिक्षाको व्यवस्था मार्फत लगायत, अन्य कुराको अतिरिक्त, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तिनीहरूको परिवार र परिचारकका लागि उपयुक्त लिङ्ग र उमेर संवेदनशील सहयोग सुनिश्चित गरेर सबै प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दूरुपयोग रोक्न समेत सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । संरक्षण सेवाहरू उमेर, लिङ्ग र अपाङ्गता संवेदनशील भएको पक्ष राष्ट्रहरूले सुनिश्चित गर्नेछन् ।
३. सम्पूर्ण प्रकारका शोषण, हिंसा तथा दूरुपयोग घटना रोक्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सेवाका लागि तयार गरिएको सम्पूर्ण सुविधा तथा कार्यक्रमहरू स्वतन्त्र निकायहरूबाट प्रभावकारी ढंगमा अनुगमन गरिएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।
४. कुनै पनि प्रकारको शोषण, हिंसा वा दूरुपयोगको शिकार भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शारीरिक, मानसिक र मनोवैज्ञानिक पुनर्प्राप्ति, पुनर्स्थापना तथा सामाजिक पुनःएकीकरणको प्रवर्द्धन गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले संरक्षण सेवाहरूको व्यवस्था लगायत अन्य सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । व्यक्तिको स्वास्थ्य, कल्याण, आत्मसम्मान, प्रतिष्ठा र स्वायत्तता अभिवृद्धि गर्ने तथा लिङ्ग र उमेरको विशेष आवश्यकताहरूलाई ध्यान दिने वातावरणमा यस्तो पुनर्प्राप्ति र पुनःएकीकरण सञ्चालन हुनेछ ।
५. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध हुने शोषण, हिंसा र दूरुपयोगका घटनाहरूको पहिचान, अनुसन्धान तथा उपयुक्त भएकोमा अभियोजन गरिएको सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले महिला र बालबालिका केन्द्रित कानून तथा नीतिहरू लगायत अन्य प्रभावकारी कानून तथा नीति निर्माण गर्नेछन् ।

धारा १७

व्यक्तिको स्वाभिमानको संरक्षण गर्ने

अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएको प्रत्येक व्यक्तिलाई निजको शारीरिक र मानसिक स्वाभिमानको सम्मान पाउने अधिकार छ ।

धारा १८

आवत जावत र राष्ट्रियता सम्बन्धी स्वतन्त्रता

१. पक्ष राष्ट्रहरुले देहाय बमोजिमका कुराहरु समेत सुनिश्चित गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अन्य व्यक्तिहरु सरह आवत जावत गर्ने स्वतन्त्रता, आफ्नो वासस्थान र राष्ट्रियता रोज्न पाउने स्वतन्त्रताको अधिकारलाई मान्यता दिनेछन्:

- (क) राष्ट्रियता प्राप्त र परिवर्तन गर्ने अधिकार भएको तथा स्वेच्छाचारी ढंगमा वा अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो राष्ट्रियताबाट बञ्चित नगरिएको;
- (ख) अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो राष्ट्रियताको वा अन्य परिचयका कागजातहरु प्राप्त गर्ने, राख्ने वा उपयोग गर्ने क्षमताबाट वा आवतजावतको स्वतन्त्रताको प्रयोगमा सहजता प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने अध्यागमन कारवाही जस्ता सम्बन्धित प्रक्रियाहरुको उपयोग गर्नबाट बञ्चित नगरिएको;
- (ग) आफ्नो देश लगायत कुनै पनि देश छोड्न स्वतन्त्र रहेको;
- (घ) स्वेच्छाचारी ढंगमा वा अपाङ्गताको आधारमा आफ्नो देशमा प्रवेश गर्न पाउने अधिकारबाट बञ्चित नगरिएको ।

२. जन्म भए लगत्तै अपाङ्गता भएका बालबालिकाको दर्ता गरिनेछ र निजहरुलाई जन्मनासाथ नाम पाउने अधिकार, राष्ट्रियता प्राप्त गर्ने अधिकार तथा सम्भव भएसम्म आफ्नो बुबाआमा पहिचान गर्ने र निजहरुबाट स्याहार, सुसार पाउने अधिकार हुनेछ ।

धारा १९

स्वतन्त्रतापूर्वक बस्न पाउने तथा समुदायमा समावेश गरिने

यस महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरुले अन्य व्यक्तिहरु सरहको छनौट सहितको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई समुदायमा बस्ने पाउने समान अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् र देहाय बमोजिमका कुराहरु समेत सुनिश्चित गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई यस अधिकारको पूर्ण उपभोग गर्न तथा निजहरुको समुदायमा पूर्ण समावेश र सहभागितामा सहजता प्रदान गर्न प्रभावकारी र उपयुक्त उपायहरु अवलम्बन गर्नेछन्:

- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा आफ्नो वासस्थान र कहाँ र कसको साथमा बस्ने भनी छनौट गर्ने अवसर हुन्छ र कुनै खास तोकिएको बसोबास अवस्थामा बस्नका लागि उनीहरुलाई बाध्य बनाइदैन;
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई बस्न र समुदायमा समावेश हुन तथा समुदायबाट एकल्याउने र अलग्याउने कार्य हुनबाट रोक्न आवश्यक पर्ने व्यक्तिगत सहयोग लगायत विभिन्न स्तरका घरभित्रको, आवासीय र अन्य सामुदायिक सहयोग सेवाहरुमा पहुँच हुन्छ;
- (ग) सर्वसाधारणलाई उपलब्ध सामुदायिक सेवा तथा सुविधाहरु अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई समान आधारमा उपलब्ध छन् र निजहरुको आवश्यकताहरु प्रति उत्तरदायी छन् ।

धारा २०

व्यक्तिगत गमनशिलता

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई देहायका कुराहरूको माध्यमबाट समेत अधिकतम सम्भावित स्वनिर्भरता सहित व्यक्तिगत गमनशिलता सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:

- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजहरूले रोजेको तरिका र समयमा तथा धान्न सक्ने मूल्यमा व्यक्तिगत गमनशिलता सहज बनाउने;
- (ख) गुणस्तरीय गमनशिलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि तथा प्रत्येक्ष सहयोग र मध्यस्थ सेवा धान्न सक्ने मूल्यमा उपलब्ध गराई पहुँच सहज बनाउने;
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको साथमा काम गर्ने विशेषज्ञ कर्मचारीहरूलाई गमनशिलता सीपसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने;
- (घ) गमनशिलता सेवा, उपकरण, सहयोगात्मक प्रविधि उत्पादन गर्ने निकायहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि गमनशिलताका सम्पूर्ण पक्षहरूमा ध्यान दिन प्रोत्साहन गर्ने ।

धारा २१

विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सूचनामा पहुँच

प्रस्तुत महासन्धिको धारा २ मा परिभाषा भए बमोजिमका आफूले रोजेका सबै प्रकारका सञ्चारका माध्यमहरू मार्फत अन्य व्यक्तिहरू सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले समान आधारमा सूचना र विचार माग गर्ने, प्राप्त गर्ने र प्रदान गर्ने लगायतका विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता उपभोग गर्न पाउने कुरा सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कार्यहरू समेत गरी सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:

- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सर्वसाधारणका लागि लक्षित गरिएका सूचनालाई विभिन्न प्रकारका अपाङ्गतालाई उपयुक्त हुने गरी पहुँचयोग्य ढाँचा र प्रविधिमा समयमा नै र अतिरिक्त खर्च विना उपलब्ध गराउने;
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले औपचारिक अन्तर्क्रियाहरूमा आफूले रोजेको साङ्केतिक भाषा, ब्रेल, प्रवर्द्धनात्मक र वैकल्पिक सञ्चार एवं सञ्चारका अरु सबै प्रकारका पहुँचयोग्य साधन, तरिका र ढाँचा प्रयोग गर्न पाउने कुरालाई स्वीकार गरेर एवं त्यस्तो प्रयोगलाई सहज बनाउने;
- (ग) सर्वसाधारणलाई इन्टरनेट लगायतका सेवा प्रदान गर्ने निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई त्यस्तो सूचना र सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पहुँच गर्न र प्रयोग गर्न सक्ने ढाँचामा प्रदान गर्न आह्वान गर्ने;
- (घ) इन्टरनेटको माध्यमबाट सूचना प्रदान गर्ने सूचना प्रदायकहरू लगायत आम सञ्चारलाई उनीहरूको सेवा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयोग्य बनाउनका लागि प्रोत्साहित गर्ने;
- (ङ) साङ्केतिक भाषाको प्रयोगलाई मान्यता दिने तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।

धारा २२

गोपनीयताको सम्मान

१. कुनै पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निजको वासस्थान वा बसोबासको प्रबन्ध मिलाइएको स्थान जहाँ भए तापनि निजको गोपनीयता, परिवार, घर वा पत्राचार वा अन्य प्रकारका सञ्चारहरूलाई स्वेच्छाचारी वा गैरकानूनी हस्तक्षेप वा निजको सम्मान र प्रतिष्ठालाई गैरकानूनी आक्रमणको विषय बनाइनेछैन । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई त्यस्ता हस्तक्षेप वा आक्रमण विरुद्ध कानूनको संरक्षण पाउने अधिकार हुनेछ ।

३. पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको वैयक्तिक, स्वास्थ्य तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी सूचनाको गोपनीयताको संरक्षण गर्ने छन् ।

धारा २३

घर तथा परिवारको सम्मान

१. पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू सुनिश्चित गर्नका लागि विवाह, परिवार, पितृत्व वा मातृत्व र नाता सम्बन्धहरूसँग सम्बन्धित सबै कुराहरूमा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्धका भेदभाव उन्मूलन गर्ने प्रभावकारी र उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:
- (क) विवाह योग्य उमेर भएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले आफ्नो चाहना अनुसारको जीवन साथीसँग स्वतन्त्र र पूर्ण सहमतिको आधारमा विवाह गर्ने र परिवार बसाउने अधिकार स्वीकार गरिएको;
- (ख) आफ्ना सन्तानहरूको संख्या तथा जन्मान्तरको बारेमा स्वतन्त्रता तथा जिम्मेवारपूर्वक निर्णय गर्ने तथा उमेर सुहाउँदो जानकारी, प्रजनन सम्बन्धी तथा परिवार नियोजन शिक्षामा पहुँच पाउने अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारलाई स्वीकार गरिएको छ र निजहरूलाई त्यस्ता अधिकारहरू प्रयोग गर्न सक्षम बनाउने साधनहरू उपलब्ध गराइएको;
- (ग) अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका बालबालिका लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले प्रजनन क्षमतालाई कायम राखेको ।
२. पक्ष राष्ट्रहरूले अभिभावकत्व, संरक्षकत्व, ट्रस्टीसिप, धर्मपुत्र वा धर्मपुत्रीको रूपमा ग्रहण गर्ने वा यस्तै अन्य संस्थाहरू सम्बन्धी अवधारणा राष्ट्रिय कानूनमा विद्यमान भएमा त्यस सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार र जिम्मेवारीहरूलाई सुनिश्चित गर्नेछन्; सबै अवस्थामा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित सर्वोपरी हुनु पर्नेछ । आफ्नो बालबच्चाको पालनपोषण गर्ने जिम्मेवारी निर्वाह गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उपयुक्त सहयोग प्रदान गर्नेछन् ।
३. पक्ष राष्ट्रहरूले पारिवारिक जीवनको सम्बन्धमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समान अधिकार भएको सुनिश्चित गर्नेछन् । त्यस्ता अधिकारहरूको उपभोगका लागि तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको दपोट (Concealment), परित्याग, बेवास्ता र पृथकीकरण गर्ने कार्यलाई रोक्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा निजका परिवारहरूलाई समयमै विस्तृत जानकारी, सेवा र सहयोग उपलब्ध गराउने कबूल गर्नेछन् ।
४. लागू हुने कानून र कार्यविधि बमोजिम पृथकीकरणको कार्य बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको लागि आवश्यक भएको भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीहरूले न्यायिक पुनरावलोकनको अधिनमा रही निर्णय गरे बमोजिम बाहेक आफ्नो ईच्छा विरुद्ध कुनै पनि बालबालिकालाई निजको बाबु आमाबाट अलग गरिदैन भनी पक्ष राष्ट्रहरूले सुनिश्चित गर्नेछन् । बालबालिका वा बाबु आमा मध्ये कुनै एक जना वा दुवैमा अपाङ्गता भएको आधारमा कुनै पनि अवस्थामा कुनै पनि बालबालिकालाई पृथक गरिने छैन ।
५. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई सबैभन्दा नजिकको परिवारले पालनपोषण गर्न असमर्थ भएको अवस्थामा त्यस्ता बालबालिकालाई वैकल्पिक रूपमा स्याहार सम्भार गर्न विस्तृत नाता सम्बन्धमा तथा त्यस्तो हुन नसकेमा समुदायभित्र नै पारिवारिक वातावरणमा स्याहार सम्भार गर्ने व्यवस्था गर्न हरसम्भव प्रयास गर्नेछन् ।

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शिक्षाको अधिकार स्वीकार गर्छन् । विना कुनै भेदभाव र समान अवसरको आधारमा यस अधिकार प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू तर्फ निर्देशित हुने गरी सबै तह र जीवनपर्यन्त सिकाईमा समावेशी शिक्षा प्रणाली सुनिश्चित गर्नेछन्:
- (क) मानवको अन्तर्निहित क्षमताका साथै प्रतिष्ठाको बोध तथा आत्ममूल्यको पूर्ण विकास एवं मानव अधिकार, मौलिक स्वतन्त्रता र मानव विविधताको सम्मानलाई सुदृढ गर्ने;
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आफ्नो व्यक्तित्व, क्षमता र सिर्जनशीलताका साथै निजहरूको मानसिक र शारीरिक क्षमतालाई अधिकतम हदसम्म विकास गर्ने;
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रभावकारी ढंगमा स्वतन्त्र समाजमा सहभागी हुन सक्षम गराउने ।
२. यस अधिकार प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू सुनिश्चित गर्नेछन्:
- (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू अपाङ्गताको आधारमा साधारण शैक्षिक प्रणालीबाट वहिस्कृत नभएका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू अपाङ्गताको आधारमा निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा वा माध्यमिक शिक्षाबाट वहिस्कृत नभएका;
- (ख) आफू बसेका समुदायमा अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समावेशी, स्तरीय र निःशुल्क प्राथमिक तथा माध्यमिक शिक्षामा पहुँच भएको;
- (ग) व्यक्तिको आवश्यकता अनुसारको उपयुक्त अनुकूलता उपलब्ध गराइएको;
- (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रभावकारी शिक्षा सहज बनाउन प्रचलित शिक्षा प्रणाली अन्तर्गत उनीहरूले सहयोग प्राप्त गरेका;
- (ङ) पूर्ण समावेशीपनको लक्ष्यसँग मेल खाने गरी प्राज्ञिक तथा सामाजिक विकास अधिकतम हुने वातावरणमा प्रभावकारी वैयक्तिक सहयोगका उपायहरू प्रदान गरिएका ।
३. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा निजहरूको पूर्ण र समान सहभागितालाई सहज बनाउन र समुदायको एक सदस्यको रूपमा जीवन र सामाजिक विकासका सीपहरू सिक्न सक्षम बनाउनेछन् । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका उपायहरू लगायतका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:
- (क) ब्रेल, वैकल्पिक लिपि, सञ्चारका सम्बर्द्धनात्मक तथा वैकल्पिक तरिका, साधन र ढाँचा तथा पूर्वाभास र गमनशील सीप सिक्न सहज तुल्याउने साथै दौतरीबाट सिक्ने कला र परामर्श सहज बनाउने;
- (ख) सांकेतिक भाषा सिक्न र बहिरा समुदायको भाषिक पहिचानको प्रवर्द्धनलाई सहज बनाउने;
- (ग) दृष्टिविहीन, बहिरा वा श्रवण-दृष्टिविहीन व्यक्ति खासगरी बालबालिकाहरूलाई त्यस्ता व्यक्तिहरूका लागि सबैभन्दा उपयुक्त भाषा र तरिका तथा सञ्चार माध्यमबाट एवं प्राज्ञिक र सामाजिक विकासलाई अधिकतम बनाउने वातावरणहरूमा शिक्षा प्रदान गरिएको सुनिश्चित गर्ने ।
४. यस अधिकारको प्राप्त सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले पक्ष राष्ट्रहरूले सांकेतिक भाषा र ब्रेलमा योग्य अपाङ्गता भएका शिक्षकहरू लगायत अन्य शिक्षकहरू नियुक्त गर्न वा शिक्षाका सबै तहहरूमा कार्य गर्ने विशेषज्ञ र कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षित गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्तो प्रशिक्षणमा अपाङ्गता बारेको सचेतना र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सहयोग गर्न सञ्चारका उपयुक्त संबर्द्धनात्मक एवं वैकल्पिक उपाय, सञ्चारको माध्यम तथा ढाँचा, शैक्षिक प्रविधि र सामग्री समाहित भएको हुनुपर्नेछ ।

पक्ष राष्ट्रहरूले भेदभाव विना र अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सामान्य शिक्षा, व्यवसायिक प्रशिक्षण, प्रौढ शिक्षा तथा आजीवन अध्ययनमा पहुँच प्राप्त गर्न सक्षम भएको सुनिश्चित गर्नेछन् । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उपयुक्त अनुकूलता प्रदान गरिएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा २५

स्वास्थ्य

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभाव विना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उच्चतम प्राप्यस्तरको स्वास्थ्य प्राप्त गर्ने अधिकार भएको स्वीकार गर्नेछन् । पक्ष राष्ट्रहरूले स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित पुनर्स्थापना लगायत लैङ्गिक-स्वेदनशील भएका स्वास्थ्य सेवाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पहुँच भएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । खासगरी पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका कुराहरू गर्नेछन्:

- (क) यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य तथा जनसंख्यामा आधारित सार्वजनिक स्वास्थ्य कार्यक्रमका क्षेत्रहरू लगायतमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि अन्य व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध भए अनुसारकै तह, गुण र स्तरको निःशुल्क वा धान्न सकिने स्वास्थ्य उपचार र कार्यक्रमहरू उपलब्ध गराउने;
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विशेष गरी निजहरूको अपाङ्गताको कारणले आवश्यक पर्ने उपयुक्तता अनुसार यथासमयमै अपाङ्गता पहिचान तथा हस्तक्षेप गर्न एवं बालबालिका तथा वृद्ध व्यक्तिहरू लगायतका व्यक्तिहरू बीच थप अपाङ्गता न्यूनीकरण वा रोकथाम गर्न तयार गरिएका सेवाहरू लगायतका स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गर्ने;
- (ग) ग्रामीण क्षेत्रहरू लगायतका मानिसहरूको आफ्नो समुदायको सम्भव भएसम्म नजिक हुने गरी त्यस्ता स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गर्ने;
- (घ) तालीम एवं सार्वजनिक र निजी स्वास्थ्य उपचारका लागि नैतिक मापदण्डहरूको कार्यान्वयनको माध्यमबाट मानव अधिकार, प्रतिष्ठा, स्वायत्तता र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकता लगायतका विषयहरूमा सचेतना अभिवृद्धि गरी स्वतन्त्र तथा सूचित सहमतिका आधारमा समेत अन्य व्यक्ति सरहको स्तरीय उपचार अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्न स्वास्थ्य व्यवसायीहरूलाई लगाउने;
- (ङ) राष्ट्रिय कानूनले स्वास्थ्य बीमा र जीवन बीमालाई अनुमति दिएको अवस्थामा त्यस्तो बीमाको व्यवस्थामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्धको भेदभावलाई निषेध गर्ने तथा त्यस्तो बीमा स्वच्छ र उचित ढंगमा प्रदान गरिने;
- (च) अपाङ्गताको आधारमा स्वास्थ्य उपचार वा स्वास्थ्य सेवा वा खाद्यान्न वा पेय पदार्थको भेदभावकारी अस्वीकृतिलाई रोक्ने ।

धारा २६

वासस्थान र पुनर्स्थापना

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अधिकतम स्वतन्त्रता, पूर्ण शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र व्यवसायिक सक्षमता हासिल गर्न एवं कायम राख्न तथा जीवनका सबै पक्षहरूमा पूर्णरूपले समावेश हुन दौतरीको सहयोग मार्फत लगायतबाट सक्षम तुल्याउन अन्य प्रभावकारी र उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् । यस उद्देश्य प्राप्तिको लागि, पक्ष राष्ट्रहरूले खासगरी स्वास्थ्य, रोजगारी, शिक्षा र सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूमा विस्तृत वासस्थान र पुनर्स्थापना सम्बन्धी सेवा र कार्यक्रमहरू देहाय बमोजिम हुने गरी आयोजना, सृष्टीकरण र विस्तार गर्नेछन्:

- (क) त्यस्ता सेवा र कार्यक्रमहरु सकेसम्म प्रारम्भिक अवस्थामा नै शुरु भएका तथा व्यक्तिको आवश्यकता र क्षमताको बहुविधगत मूल्याङ्कनमा आधारित हुनेछन्;
- (ख) त्यस्ता सेवा र कार्यक्रमहरुले समुदायमा र समाजका सबै पक्षहरुमा सहभागिता र समावेशीलाई सघाउ पुऱ्याउने छन् र तिनीहरु स्वेच्छिक हुनेछन् तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई ग्रामीण क्षेत्रहरु लगायत अन्य क्षेत्रहरुमा सकेसम्म उनीहरुको समुदायको नजिक हुने गरी उपलब्ध गराईनेछन् ।
२. पक्ष राष्ट्रहरुले वासस्थान र पुनर्स्थापना सम्बन्धी सेवामा कार्यरत कर्मचारी र पेशाकर्मीहरुका लागि प्रारम्भिक एवं निरन्तर प्रशिक्षणको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।
३. पक्ष राष्ट्रहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि तयार गरिएका वासस्थान र पुनर्स्थापनासँग सम्बन्धित सहयोगी उपकरण तथा प्रविधिको उपलब्धता, ज्ञान र प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

धारा २७

काम र रोजगार

१. पक्ष राष्ट्रहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा काम गर्न पाउने अधिकार लाई स्वीकार गर्छन्; त्यस्तो अधिकारमा श्रम बजारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले स्वतन्त्रता पूर्वक छनौट र स्वीकार गरेको काम गरी जीवन निर्वाह गर्न पाउने अवसर तथा खुला, समावेशी तथा पहुँचयोग्य वातावरणमा काम गर्ने अधिकार समेत समावेश छ । पक्ष राष्ट्रहरुले, अन्य कुराका अतिरिक्त, देहायका कार्यहरु गर्नको लागि कानून निर्माण लगायत उपयुक्त उपायहरु अवलम्बन गरी रोजगारीको क्रममा अपाङ्गता व्यहोरेका व्यक्तिहरु लगायत अपाङ्गता भएका अन्य व्यक्तिहरुको कामको अधिकार उपभोगको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नेछन्:
- (क) भर्ना, छनौट र नियुक्तिका शर्तहरु, सेवाको निरन्तरता, वृत्ति विकास र सुरक्षित एवं स्वस्थकर कार्य अवस्था लगायत सबै प्रकारका रोजगारीसँग सम्बन्धित अपाङ्गताको आधारमा हुने भेदभावलाई निषेध गर्ने;
- (ख) अन्य व्यक्तिहरु सरह अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समान अवसर तथा समान कामको लागि समान ज्याला, सुरक्षित र स्वस्थकर कार्य अवस्था, दुराचारबाट संरक्षण समेत तथा गुनासोको सुनुवाई लगायतका काम गर्नका लागि चाहिने न्यायपूर्ण र अनुकूल वातावरण पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने;
- (ग) अन्य व्यक्तिहरु सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले पनि निजहरुको श्रम तथा ट्रेड युनियन सम्बन्धी अधिकार प्रयोग गर्न पाएको सुनिश्चित गर्ने;
- (घ) साधारण प्राविधिक एवं व्यवसायिक निर्देशन कार्यक्रम, पदस्थापन सेवा एवं पेशागत तथा निरन्तर तालीममा प्रभावकारी रूपमा पहुँच प्राप्त गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई सक्षम बनाउने;
- (ङ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई काम खोज्ने, काम पाउने, काममा बहाल रहने र काममा फर्कने एवं श्रम बजारमा रोजगारी र वृत्ति विकासका अवसरहरुको प्रवर्द्धन गर्ने;
- (च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि स्वरोजगार, उद्यमशीलता, सहकारिताको विकास र आफै व्यवसाय शुरु गर्ने अवसरहरुको प्रवर्द्धन गर्ने;
- (छ) सार्वजनिक क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई रोजगारी प्रदान गर्ने;
- (ज) सकारात्मक कार्ययोजना, प्रोत्साहन तथा अन्य उपायहरु समाविष्ट उपयुक्त नीति र उपायहरुको माध्यमद्वारा निजी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको रोजगारीलाई प्रवर्द्धन गर्ने;
- (झ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई कार्यस्थलमा उपयुक्त अनुकूलता उपलब्ध गराइएको सुनिश्चित गर्ने;
- (ञ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले खुला श्रम बजारमा कार्य अनुभव प्राप्त गर्ने कुरालाई प्रवर्द्धन गर्ने;

व्यक्तिको आवश्यकता

र समावेशीलाई सघाउ
ग्रामीण क्षेत्रहरू लगायत
नेछन् ।

हरूका लागि प्रारम्भिक

ध्यापनासँग सम्बन्धित

गर्न पाउने अधिकार
त्रता पूर्वक छनौट र
चयोग्य वातावरणमा
कार्यहरू गर्नको लागि
व्यहोरेका व्यक्तिकरु
न गर्नेछन्;

एवं स्वस्थकर कार्य
भावलाई निषेध गर्ने;
समको लागि समान
गुनासोको सुनुवाई
कारको संरक्षण गर्ने;
को श्रम तथा ट्रेड

गत तथा निरन्तर
बनाउने;

काममा फर्कने एवं

र आफै व्यवसाय

त र उपायहरूको

सुनिश्चित गर्ने;
वर्द्धन गर्ने;

(ट) अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुको लागि व्यवसायिक तथा पेशागत पुनर्स्थापना, रोजगारीको निरन्तरता तथा काममा फर्कने कार्यक्रमहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरु दास वा बाँधा नबनाइएको तथा उनीहरूले अन्य व्यक्तिकरु सरह समान आधारमा बलपूर्वक वा अनिवार्य श्रमबाट संरक्षण पाएको सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा २८

पर्याप्त जीवनस्तर र सामाजिक संरक्षण

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरु आफैलाई र तिनका परिवारको लागि समेत पर्याप्त खाद्यान्न, लुगा एवं आवास समेतको पर्याप्त जीवनस्तरको तथा जीवन निर्वाहका अवस्थाहरूको निरन्तर सुधारको अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् तथा अपाङ्गताको आधारमा गरिने कुनै पनि भेदभाव विना त्यस्तो अधिकारको उपभोगलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् ।

पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गताको आधारमा गरिने कुनै पनि भेदभाव विना अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुको सामाजिक सुरक्षाको अधिकार तथा त्यस्तो अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् तथा त्यस्तो अधिकारको उपभोगलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न देहायका उपायहरू लगायत अन्य उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन्:

(क) स्वच्छ पानीको आपूर्तिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुको समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा उपयुक्त र धान्न सकिने मूल्यमा सेवा, उपकरण र अपाङ्गतासँग सम्बन्धित आवश्यकताहरूको लागि अन्य सहयोगहरूमा निजहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरु खासगरी अपाङ्गता भएका महिला र बालबालिका तथा वृद्ध-वृद्धाहरूको लागि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम तथा गरीबी न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ग) गरीबीको अवस्थामा जीवन यापन गरिरहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरु र उनीहरूका परिवारलाई पर्याप्त तालीम, परामर्श, आर्थिक सहयोग एवं राहत सेवा लगायत अपाङ्गता-सम्बन्धी-खर्चहरूमा राज्यबाट प्रदान गरिने सहयोगमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(घ) सार्वजनिक आवास कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्ने;

(ङ) अपाङ्गता भए व्यक्तिकरुको अवकास पछिको सुविधा तथा कार्यक्रमहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

धारा २९

राजनीतिक तथा सार्वजनिक जीवनमा सहभागिता

पक्ष राष्ट्रहरूले अन्य व्यक्तिकरु सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुलाई राजनीतिक अधिकार तथा त्यस्तो अधिकारहरूको उपभोग गर्ने अवसरको प्रत्याभूति दिनेछन् र देहायका कुरा गर्ने कबूल गर्नेछन्:

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरु अन्य व्यक्तिकरु सरह मतदान गर्ने तथा निर्वाचित हुने अधिकार तथा अवसर लगायत प्रत्यक्ष वा स्वतन्त्र रूपमा चुनिएका प्रतिनिधिहरू मार्फत राजनीतिक तथा सार्वजनिक जीवनमा प्रभावकारी र पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सकेका छन् भनी अरु कुराका अतिरिक्त देहायका कुराहरूबाट सुनिश्चित गर्ने:

(अ) मतदानका प्रक्रिया, सुविधा र सामग्रीहरू उपयुक्त, पहुँचयोग्य तथा बुझ्न एवं प्रयोग गर्न सहज भएको सुनिश्चित गरी;

(आ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिकरुले भयमुक्त वातावरणमा निर्वाचन र सार्वजनिक जनमत संग्रहहरूमा गोप्य मतदान प्रक्रियाद्वारा मतदान गर्ने तथा निर्वाचनमा उम्मेदवार हुने, सरकारका सबै तहहरू

- र सार्वजनिक कार्यहरूमा पद धारण गर्न र कार्य सम्पादन गर्न पाउने अधिकारको संरक्षण गर्ने तथा उपयुक्त भएको अवस्थामा सहयोगात्मक र नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोगलाई सहज बनाई
- (इ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई मतदाताको रूपमा आफ्नो इच्छा स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गर्ने तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि उनीहरूको अनुरोधमा मतदान गर्न उनीहरूले रोजेको व्यक्तिको सहयोग प्राप्त गर्न अनुमति दिई ।
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा बिना भेदभाव सार्वजनिक क्रियाकलापहरूको सञ्चालनमा प्रभावकारी तथा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्ने वातावरणको सक्रिय रूपले प्रवर्द्धन गर्ने तथा देहायका कुराहरू लगायत सार्वजनिक क्रियाकलापहरूमा उनीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने:
- (अ) मुलुकको सार्वजनिक तथा राजनैतिक जीवनसँग सम्बन्धित गैरसरकारी संघसंस्थाहरूमा तथा राजनैतिक दलहरूको गतिविधि र सञ्चालनमा सहभागिता;
- (आ) अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीयस्तरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठन खोले र त्यस्तो संगठनको सदस्य बन्ने ।

धारा ३०

सांस्कृतिक जीवन, मनोरञ्जन, विश्राम तथा खेलकूदमा सहभागिता

१. पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार भएको स्वीकार गर्छन् र पक्ष राष्ट्रहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले देहाय बमोजिमका कुराहरू गर्न पाएको सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:
- (क) पहुँचयोग्य ढाँचाहरूमा सांस्कृतिक सामग्रीहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने;
- (ख) पहुँचयोग्य ढाँचाहरूमा टेलिभिजन कार्यक्रम, चलचित्र, नाटक र अन्य सांस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने;
- (ग) नाट्यशाला, संग्रहालय, चलचित्र हल, पुस्तकालय, पर्यटकीय सेवा जस्ता सांस्कृतिक कार्यक्रम वा सेवाहरू सञ्चालन गर्ने स्थानहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने तथा सम्भव भएको हदसम्म राष्ट्रिय सांस्कृतिक महत्वका स्मारक र स्थलहरूमा पहुँच उपभोग गर्ने ।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको व्यक्तिगत फाईदाको लागि मात्र नभई समाजको वैभवताको लागि समेत उनीहरूको सिर्जनशिल, कलात्मक तथा बौद्धिक आन्तरिक क्षमताको विकास तथा उपयोग गर्ने अवसर प्राप्त गर्न सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।
३. बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार संरक्षण गर्ने कानूनले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सांस्कृतिक सामग्रीहरूमा पहुँच पुऱ्याउन अनुचित वा भेदभावपूर्ण अवरोधहरू सिर्जना नगरेको सुनिश्चित गर्न पक्ष राष्ट्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय कानून बमोजिम सबै उपयुक्त कदमहरू चाल्नेछन् ।
४. अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पनि सांकेतिक भाषा तथा बहिरा संस्कृति लगायत विशेष सांस्कृतिक तथा भाषिक पहिचानको मान्यता र सहायता पाउने हक राख्नेछन् ।
५. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा मनोरञ्जनात्मक, विश्राम तथा खेलकूदका

क्रियाकलापहरूमा सहभागी हुन सक्षम बनाउने अभिप्रायले पक्ष राष्ट्रहरूले देहायका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:

- (क) सबै तहहरूमा मूल प्रवाहका खेलकूद क्रियाकलापमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संभव भएको हदसम्मको सहभागितालाई प्रोत्साहित तथा प्रवर्द्धन गर्ने;
- (ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि अपाङ्गता-विशेष खेलकूद तथा मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू आयोजना गर्ने, विकास गर्ने तथा त्यसमा सहभागी हुन पाउने अवसर उपलब्ध भएको सुनिश्चित गर्ने तथा यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि अन्य व्यक्तिहरू सरह समान आधारमा उपयुक्त प्रशिक्षण, तालिम र श्रोतहरूको व्यवस्थालाई प्रोत्साहित गर्ने;
- (ग) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको खेलकूद, मनोरञ्जनात्मक र पर्यटकीय स्थानहरूमा पहुँच भएको सुनिश्चित गर्ने;
- (घ) विद्यालय प्रणाली भित्रका क्रियाकलापहरू लगायत अन्य नाटक, मनोरञ्जन, विश्राम र खेलकूद क्रियाकलापहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको अन्य बालबालिका सरह पहुँच भएको सुनिश्चित गर्ने;
- (ङ) मनोरञ्जनात्मक, पर्यटकीय, विश्राम वा खेलकूद क्रियाकलापका संस्थाहरूमा संलग्न व्यक्तिहरूबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सेवामा पहुँच पाएको सुनिश्चित गर्ने ।

धारा ३१

तथ्यांक तथा आँकडा संकलन

१. यस महासन्धिलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न आफूलाई सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरूले तथ्यांक तथा अनुसन्धानात्मक आँकडा लगायतका उपयुक्त सूचना संकलन गर्ने कबूल गर्छन् । त्यस्तो सूचना संकलन गर्ने तथा राख्ने प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ:
  - (क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विश्वसनीयता र गोपनीयताको सम्मान सुनिश्चित गर्न तथ्याङ्क संरक्षण सम्बन्धी कानून लगायतका कानूनी रूपमा स्थापित सुरक्षा व्यवस्थाको पालना गर्ने;
  - (ख) तथ्याङ्कको संकलन तथा प्रयोगमा मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रता संरक्षण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा स्वीकार गरिएका मान्यताहरू र नैतिक सिद्धान्तहरूको पालना गर्ने ।
२. यस धारा बमोजिम संकलित सूचनाहरू उपयुक्तता अनुसार केलाइनेछ र ती सूचनाहरू यस महासन्धि अन्तर्गत पक्ष राष्ट्रहरूको जिम्मेवारीको कार्यान्वयन मूल्यांकनमा सहयोग गर्न तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले उनीहरूको अधिकार प्रयोग गर्दा सामना गर्नु परेका अवरोधहरूको पहिचान तथा सम्बोधन गर्न प्रयोग गरिनेछन् ।
३. पक्ष राष्ट्रहरूले त्यस्ता तथ्याङ्कहरूको प्रचार प्रसार गर्ने जिम्मेवारी ग्रहण गर्ने र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र अन्य व्यक्तिहरूको त्यस्ता तथ्याङ्कमा पहुँच सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा ३२

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

१. पक्ष राष्ट्रहरूले यस महासन्धिका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्नका लागि राष्ट्रिय प्रयासहरूको समर्थनमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र यसको प्रवर्द्धनको महत्वलाई स्वीकार गर्छन् तथा यस सम्बन्धमा उपयुक्ततानुसार राष्ट्रहरू बीच तथा सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय संगठन र नागरिक समाज खासगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठनसँगको साझेदारीमा उपयुक्त र प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । त्यस्ता उपायहरूमा

- अरु कुराहरुको अतिरिक्त देहायका कुराहरु समेत समावेश हुन सक्नेछन्:
- (क) अन्तर्राष्ट्रिय विकास कार्यक्रमहरु लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई समावेश गर्ने तथा निजहरुको लागि पहुँचयोग्य भएको सुनिश्चित गर्ने,
  - (ख) सूचना, अनुभव, प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा सर्वोत्तम अभ्यासहरुको आदान प्रदान तथा हिस्सेदारी समेतको माध्यमबाट क्षमता विकासलाई सहज बनाउने तथा समर्थन गर्ने,
  - (ग) अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक र प्राविधिक ज्ञानको पहुँचमा सहयोग सहज बनाउने,
  - (घ) पहुँचयोग्य तथा सहयोगात्मक प्रविधिहरुमा पहुँच र हिस्सेदारीद्वारा तथा प्रविधि हस्तान्तरण मार्फत उपयुक्ततानुसार प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने ।
२. प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले वहन गर्नुपर्ने दायित्वमा यस धाराका व्यवस्थाहरुले प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैनन् ।

धारा ३३

राष्ट्रिय स्तरमा कार्यान्वयन तथा अनुगमन

१. प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित कुराहरुका लागि आफ्नो संगठनको प्रणाली अनुसार सरकारी संरचनाभित्र एक वा एक भन्दा बढी सम्पर्क बिन्दुहरु तोक्ने तथा विभिन्न क्षेत्र तथा तहहरुमा भएका सम्बन्धित कामहरु सहज तुल्याउन सरकारी संरचना भित्र एक समन्वयनकारी निकाय स्थापना गर्ने वा तोक्ने काममा उचित ध्यान दिनेछन् ।
२. पक्ष राष्ट्रहरुले यस महासन्धिको कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन, संरक्षण तथा अनुगमन गर्न उपयुक्ततानुसार आफ्नो कानूनी तथा प्रशासनिक प्रणाली बमोजिम आफ्नो मुलुकमा एक वा सो भन्दा बढी स्वतन्त्र संयन्त्रहरु समेतको एक कार्य संरचना तोक्ने, स्थापित गर्ने, कायम राख्ने वा सुदृढ गराउनेछन् । पक्ष राष्ट्रहरुले त्यस्तो संयन्त्र तोक्दा वा स्थापना गर्दा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनको लागि गठन भएको राष्ट्रिय संस्थाको हैसियत र कार्य प्रणालीसँग सम्बन्धित सिद्धान्तहरुलाई दृष्टिगत गर्नेछन् ।
३. अनुगमन प्रक्रियामा नागरिक समाज खासगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु र तिनीहरुका प्रतिनिधि संस्थाहरुलाई पूर्णरूपमा संलग्न तथा सहभागी गराइनेछन् ।

धारा ३४

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी समिति

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी समिति (यसपछि "समिति" भनिएको) को स्थापना गरिनेछ, जसले यसपछि व्यवस्था गरिएका कामहरु गर्नेछ ।
२. प्रस्तुत महासन्धि लागू हुँदाका बखत यस समितिमा बाह्र जना विशेषज्ञहरु रहनेछन् । महासन्धिमा थप साठी अनुमोदन वा सम्मिलनहरु भएपछि बढीमा अठार जना सदस्यहरु रहने गरी समितिको सदस्यतामा छ जना सदस्यहरु थप गरिनेछ ।
३. समितिका सदस्यहरुले आफ्नो व्यक्तिगत क्षमतामा कार्य गर्नेछन् र निजहरु उच्च नैतिक चरित्र तथा यस महासन्धिले समेटेका क्षेत्रमा उत्कृष्ट सक्षमता र अनुभव भएका व्यक्तिहरु हुनेछन् । सदस्यहरुको मनोनयन गर्दा प्रस्तुत महासन्धिको धारा ४ को प्रकरण (३) मा उल्लिखित व्यवस्था उपर उचित ध्यान दिन आह्वान गरिनेछ ।
४. समन्यायिक भौगोलिक वितरण, विभिन्न प्रकारका सभ्यता तथा प्रमुख कानूनी प्रणालीहरुको प्रतिनिधित्व, सन्तुलित लैङ्गिक प्रतिनिधित्व तथा अपाङ्गता भएका विशेषज्ञ व्यक्तिहरुको सहभागितालाई विचार गर्दै पक्ष राष्ट्रहरुले समितिका सदस्यहरु निर्वाचित गर्नेछन् ।

भएका व्यक्तिहरूको

हिस्सेदारी समेतको

हस्तान्तरण मार्फत

व्यवस्थाहरूले प्रतिकूल

अनुसार सरकारी
भएका सम्बन्धित
था तोकने काममा

तानुसार आफ्नो
यन्त्रहरू समेतको
त्यस्तो संयन्त्र
स्थाको हैसियत

ध संस्थाहरूलाई

पना गरिनेछ,

मा थप साठी
गामा छ जना

त्र तथा यस
नोनयन गर्दा
न गरिनेछ ।
प्रतिनिधित्व,
र गर्दै पक्ष

३. पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको बैठकमा यस महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूले आफ्ना नागरिकहरू मध्येबाट मनोनयन गरेका व्यक्तिहरूको सूचीबाट गोप्य मतदानद्वारा समितिका सदस्यहरू निर्वाचित हुनेछन् । दुई तिहाई पक्ष राष्ट्रहरू उपस्थित भएमा गणपूरक संख्या पुरोको मानिने त्यस्तो बैठकमा उपस्थित भई मतदान गर्ने पक्ष राष्ट्रहरूको प्रतिनिधिहरूको सर्वाधिक मत तथा पूर्ण बहुमत प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरू समितिमा निर्वाचित हुनेछन् ।
४. प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको छ महिनाभित्रै प्रारम्भिक निर्वाचन हुनेछ । प्रत्येक निर्वाचनको कम्तिमा चार महिना अगावै संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले पक्ष राष्ट्रहरूलाई सदस्यताका लागि दुई महिनाभित्र मनोनयन पेश गर्न आह्वान गर्दै पत्र पठाउनेछन् । तत्पश्चात् महासचिवले मनोनयन गर्ने पक्ष राष्ट्रहरू समेत खुलाई त्यसरी मनोनयन गरिएका सबै व्यक्तिहरूको वर्णानुक्रममा नामको सूची तयार गर्नेछन् तथा त्यस्तो सूची यस महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूलाई पेश गर्नेछन् ।
५. समितिका सदस्यहरू चार वर्षका लागि निर्वाचित हुनेछन् । उनीहरू एक पटकका लागि पुनः निर्वाचित हुन योग्य हुनेछन् । तर प्रथम निर्वाचनमा निर्वाचित छ सदस्यको कार्यकाल दुई वर्ष पूरा भएपछि समाप्त हुनेछ, प्रथम निर्वाचन सम्पन्न भए लगत्तै त्यस्ता छ सदस्यहरूको नाम यस धाराको प्रकरण ५ मा उल्लेख गरिएको बैठकको अध्यक्षद्वारा गोला हालेर छानिनेछ ।
६. समितिका थप छ सदस्यहरूको निर्वाचन यस धाराका सम्बन्धित व्यवस्थाहरू बमोजिम नियमित निर्वाचनको समयमा हुनेछ ।
७. समितिको सदस्यको मृत्यु भएमा वा निजले राजिनामा दिएमा वा अन्य कारणले निजले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न नसक्ने घोषणा गरेमा, मनोनयन गर्ने पक्ष राष्ट्रले यस धाराको सम्बन्धित व्यवस्थामा गरिएको योग्यता भएको र शर्त पूरा गर्ने विशेषज्ञ व्यक्तिलाई बाँकी कार्यकालका लागि सेवा गर्न नियुक्त गर्नेछन् ।
१०. समितिले आफ्नो कार्यविधिको नियम आफै बनाउनेछ ।
११. प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गतको समितिको कार्यको प्रभावकारी सम्पादनको लागि संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवले आवश्यक कर्मचारी तथा सुविधा उपलब्ध गराउनेछन् र समितिको प्रारम्भिक बैठक बोलाउनेछन् ।
१२. समितिका जिम्मेवारीहरूको महत्वलाई ध्यानमा राख्दै संयुक्त राष्ट्र संघीय महासभाले निर्णय गरेको शर्त तथा बन्देजका अधिनमा रही प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत स्थापित समितिका सदस्यहरूले महासभाको स्वीकृतिमा संयुक्त राष्ट्र संघको स्रोतबाट पारिश्रमिक पाउनेछन् ।
१३. समितिका सदस्यहरूलाई संयुक्त राष्ट्र संघको विशेषाधिकार तथा उन्मुक्ति सम्बन्धी महासन्धिको सम्बन्धित दफाहरूमा व्यवस्था गरिए अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघको मिसनमा कार्यरत विशेषज्ञहरूको सुविधा, विशेषाधिकार तथा उन्मुक्ति प्राप्त हुनेछ ।

धारा ३५

पक्ष राष्ट्रहरूको प्रतिवेदन

१. सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रको लागि प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको मितिले दुई वर्षभित्र प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले यस महासन्धि अन्तर्गतका आफ्ना जिम्मेवारी पूरा गर्न अवलम्बन गरेका उपायहरू तथा त्यस सम्बन्धमा हासिल गरेको प्रगतिसम्बन्धी विस्तृत प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्र संघको महासचिव मार्फत समिति समक्ष पेश गर्नेछ ।
२. पक्ष राष्ट्रहरूले तत्पश्चात् कम्तिमा प्रत्येक चार वर्षमा र समितिले अनुरोध गरेको जुनसुकै बखत पछिल्ला प्रतिवेदनहरू पेश गर्नु पर्नेछ ।
३. समितिले प्रतिवेदनको विषयवस्तुका सम्बन्धमा लागू हुने कुनै पनि निर्देशिकाका सम्बन्धमा निर्णय गर्नेछ ।
४. समिति समक्ष विस्तृत प्रारम्भिक प्रतिवेदन पेश गरेको पक्ष राष्ट्रले आफ्ना पछिल्ला प्रतिवेदनहरूमा अगाडि नै उपलब्ध गराइएका जानकारीहरू दोहोर्‍याउन आवश्यक हुनेछैन । त्यसरी समिति सक्षम पेश गर्नु पर्ने

- प्रतिवेदनहरू तयार गर्दा, सो कार्य खुला र पारदर्शी तवरले गर्ने तर्फ ध्यान दिन तथा प्रस्तुत महासन्धिको धारा ४ (३) मा गरिएको व्यवस्थामा उचित ध्यान पुऱ्याउन पक्ष राष्ट्रहरूलाई आह्वान गरिन्छ।
५. प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गतका दायित्वको परिपालनाको तहलाई प्रभाव पार्ने तत्व र कठिनाइहरू प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्न सकिनेछ।

धारा ३६

प्रतिवेदन उपर विचार गर्ने

१. समितिले प्रत्येक प्रतिवेदन उपर विचार गर्नेछ, सो प्रतिवेदनका सम्बन्धमा आफूले उपयुक्त ठानेको कुनै पनि सुझाव र सामान्य सिफारिश गरी त्यस्ता सुझाव र सिफारिशहरू पक्ष राष्ट्रलाई पठाउने छ। पक्ष राष्ट्रले आफूले उपयुक्त ठानेको कुनै पनि जानकारीबारे समितिलाई जवाफ दिन सक्नेछ। समितिले प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित थप जानकारी पक्ष राष्ट्रसँग अनुरोध गर्न सक्नेछ।
२. कुनै पक्ष राष्ट्रले लामो समयदेखि प्रतिवेदन पेश नगरेको भए, सूचना गरेको तीन महिनाभित्र पनि त्यस्तो सम्बन्धित प्रतिवेदन पेश नगरिएमा आफूलाई उपलब्ध भरपर्दो जानकारीको आधारमा समितिले त्यस्तो सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रलाई त्यस पक्ष राष्ट्रमा प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनको जाँचबुझको आवश्यकताबारे सूचित गर्न सक्नेछ। समितिले त्यस्तो जाँचबुझमा सहभागी हुन सम्बन्धित पक्ष राष्ट्रलाई आह्वान गर्नेछ। पक्ष राष्ट्रले सम्बन्धित प्रतिवेदन पेश गरी जवाफ दिएमा यस धाराको प्रकरण १ को व्यवस्था लागू हुनेछ।
३. संयुक्त राष्ट्र संघको महासचिवले सबै पक्ष राष्ट्रहरूलाई प्रतिवेदनहरू उपलब्ध गराउनेछन्।
४. पक्ष राष्ट्रहरूले आ-आफ्नो मुलुकहरूमा आफ्ना प्रतिवेदनहरू सर्वसाधारणलाई व्यापक रूपमा उपलब्ध गराउनेछन् तथा त्यस्ता प्रतिवेदनहरूसँग सम्बन्धित सुझाव र सामान्य सिफारिशहरूमा समेत पहुँच सहज बनाउनेछन्।
५. पक्ष राष्ट्रहरूबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरूमा प्राविधिक सहयोग र सल्लाहको लागि अनुरोध भएको वा आवश्यकता दर्शाएको भए समितिले उपयुक्त ठानेको अवस्थामा सो सम्बोधन गर्नका लागि त्यस्ता अनुरोध तथा संकेतहरूको सम्बन्धमा समितिको आफ्नो भनाई वा सिफारिशहरू भए सो सहित राष्ट्र संघको विशिष्टीकृत निकाय, कोष र कार्यक्रमहरू तथा सक्षम निकायहरूलाई पठाउनेछ।

धारा ३७

पक्ष राष्ट्रहरू तथा समिति बीच सहयोग

१. प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले समितिलाई सहयोग गर्ने तथा आफ्नो कार्यादेश पूरा गर्न समितिका सदस्यहरूलाई सहयोग गर्नेछ।
२. पक्ष राष्ट्रहरूसँगको आफ्नो सम्बन्धमा, प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि समितिले राष्ट्रिय क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग मार्फत लगायतका अन्य उपाय र माध्यमहरू उपर उचित ध्यान दिनेछ।

धारा ३८

समितिको अन्य निकायहरूसँगको सम्बन्ध

प्रस्तुत महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयन अभिवृद्धि गर्न तथा प्रस्तुत महासन्धिले समेटेको क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्रोत्साहित गर्न:

- (क) विशिष्टीकृत निकायहरू र संयुक्त राष्ट्र संघका अन्य अंगहरूलाई उनीहरूको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने यस महासन्धिको व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा विचार विमर्श गरिदा प्रतिनिधित्व गर्ने अधिकार हुनेछ। आ-आफ्नो सम्बन्धित क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने महासन्धिको कार्यान्वयनका विषयमा समितिले

प्रस्तुत महासन्धिको प्रतिवेदन

रिन्छ ।

र कठिनाइहरू प्रतिवेदन

उचित ठानेको अवस्थामा त्यस्ता विशिष्टीकृत निकायहरू र अन्य सक्षम संस्थाहरूलाई विशेषज्ञ परामर्श प्रदान गर्न आमन्त्रण गर्न सक्नेछ । समितिले विशिष्टीकृत निकायहरू र संयुक्त राष्ट्र संघका अन्य अंगहरूलाई उनीहरूको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विषयहरूको बारेमा महासन्धिको कार्यान्वयन सम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्नको लागि आह्वान गर्न सक्नेछ,

- (ब) आ-आफ्नो प्रतिवेदन तयार गर्ने निर्देशिका, सुझाव र साधारण सिफारिशहरूमा एकरूपता सुनिश्चितता गर्ने तथा आ-आफ्नो कार्यसम्पादनमा दोहोरोपन र अतिक्रमण हटाउने उद्देश्यले, समितिले आफ्नो कार्यादेश पूरा गर्दा उपयुक्त ठानेको अवस्थामा मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूबाट स्थापित अन्य सम्बद्ध निकायहरूसँग परामर्श गर्नेछ ।

धारा ३९

समितिको प्रतिवेदन

समितिले आफ्ना क्रियाकलापको बारेमा महासभा र आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् समक्ष प्रत्येक दुई वर्षमा प्रतिवेदन पेश गर्ने र पक्ष राष्ट्रहरूबाट प्राप्त भएका प्रतिवेदन र सूचनाको जाँचबुझको आधारमा सुझाव र साधारण सिफारिशहरू गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सुझाव र साधारण सिफारिशहरूमा पक्ष राष्ट्रहरूबाट कुनै टिप्पणी गरिएको भए सो समितिको प्रतिवेदनमा समावेश गरिनेछ ।

धारा ४०

पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलन

१. पक्ष राष्ट्रहरू प्रस्तुत महासन्धिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित विषयहरूमा विचार विमर्श गर्नका लागि पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा नियमित रूपमा सहभागी हुनेछन् ।
२. प्रस्तुत महासन्धि लागू भएको छ महिनाभित्रै संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवद्वारा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलन बोलाइनेछ । त्यसपछिका बैठकहरू संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवद्वारा दुई वर्षमा एक पटक वा पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनले निर्णय गरे अनुसार बोलाइनेछ ।

धारा ४१

अभिलेख अधिकारी

संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव प्रस्तुत महासन्धिको अभिलेख अधिकारी हुनेछन् ।

धारा ४२

हस्ताक्षर

सबै राष्ट्रहरू तथा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट हस्ताक्षरको लागि प्रस्तुत महासन्धि ३० मार्च २००७ देखि संयुक्त राष्ट्र संघको न्युयोर्कस्थित प्रधान कार्यालयमा खुला रहनेछ ।

धारा ४३

बन्धनकारी हुने सहमति

प्रस्तुत महासन्धि हस्ताक्षरकारी राष्ट्रहरूबाट अनुमोदन तथा हस्ताक्षरकारी क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट हस्ताक्षरको औपचारिक पुष्टि हुनु पर्नेछ । महासन्धिका हस्ताक्षर नगरेको कुनै राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनबाट सम्मिलन हुनको लागि प्रस्तुत महासन्धि खुला रहनेछ ।

धारा ४४
क्षेत्रीय एकीकृत संगठन

१. "क्षेत्रीय एकीकृत संगठन" भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रका सार्वभौम राष्ट्रहरूले महासन्धि लागू हुने विषयहरूमा सम्बन्धमा त्यस्तो संगठनका सदस्य राष्ट्रहरूले आफ्नो सक्षमता हस्तान्तरण गरी गठन गरेको कुनै संगठन सम्झनुपर्छ। त्यस्ता संगठनहरूले तिनीहरूको औपचारिक पुष्टि वा सम्मिलनको दस्तावेजमा महासन्धि लागू हुने विषयहरूका सम्बन्धमा आफ्नो सक्षमताको सीमाको घोषणा गर्नेछन्। आफ्नो सक्षमताको सीमामा कुनै आधारभूत परिवर्तन भएमा त्यस्तो संगठनहरूले अभिलेख अधिकारीलाई सोको जानकारी गराउनु पर्नेछ।
२. यस महासन्धिको "पक्ष राष्ट्रहरू" भन्ने सन्दर्भ आफ्नो सक्षमताको सीमाभित्र त्यस्ता संगठनहरूका हकमा पनि लागू हुनेछ।
३. धारा ४५ को प्रकरण १ र धारा ४७ को प्रकरण २ र ३ को प्रयोजनको लागि, क्षेत्रीय एकीकृत संगठनले दाखिला गरेको लिखतको गणना गरिने छैन।
४. आफ्नो सक्षमताभित्र रहेका विषयहरूमा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनहरूले पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा प्रस्तुत महासन्धिको पक्ष भएका आफ्ना सदस्य राष्ट्रहरूको संख्या बराबरको मताधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछन्। कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन र त्यस्तो संगठनले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेमा त्यस्तो संगठनको कुनै सदस्य राष्ट्रले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गर्न पाउने छैन।

धारा ४५
लागू हुने

१. अनुमोदन वा सम्मिलनको वीसौं लिखत दाखिला भएको मितिले तीसौं दिनदेखि प्रस्तुत महासन्धि लागू हुनेछ।
२. अनुमोदन वा सम्मिलनको वीसौं लिखत दाखिला भए पछि महासन्धि अनुमोदन गर्ने वा यसमा सम्मिलित हुने प्रत्येक राष्ट्र वा क्षेत्रीय एकीकृत संगठनको हकमा अनुमोदन, औपचारिक पुष्टि वा सम्मिलनको आफ्नो लिखत दाखिला गरेको मितिले तीसौं दिनदेखि प्रस्तुत महासन्धि लागू हुनेछ।

धारा ४६
आरक्षण

१. प्रस्तुत महासन्धिको उद्देश्य र प्रयोजनसँग मेल नखाने आरक्षण राख्न पाइने छैन।
२. जुनसुकै समयमा पनि आरक्षणहरू फिर्ता लिन सकिनेछ।

धारा ४७
संशोधन

१. कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत महासन्धिमा संशोधन प्रस्ताव गर्न र संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव समक्ष सो प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ। त्यसपछि, महासचिवले त्यस्तो प्रस्तावमा विचार वा निर्णय गर्नका लागि तिनीहरू पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनको पक्षमा भए वा नभएको कुरा निजलाई सूचित गर्न अनुरोध सहित प्रस्तावित संशोधनहरू पक्ष राष्ट्रहरूलाई पठाउनेछन्। त्यस्तो सम्मेलनको जानकारी दिएको चार महिनाभित्र कम्तीमा एक

सन्धि लागू हुने विषयहरूका
गठन गरेको कुनै संगठन
वेजमा महासन्धि लागू हुने
सक्षमताको सीमामा कुनै
हारी गराउनु पर्नेछ ।

संगठनहरूका हकमा पनि

स्वीकृत संगठनले दाखिला

सम्मेलनमा प्रस्तुत
गोर्ना गर्न सक्नेछन् । कुनै
प्रयोग गर्न पाउने छैन
पट्टले आफ्नो मताधिकार

महासन्धि लागू हुनेछ ।

यसमा सम्मिलित हुने
तलनको आफ्नो लिखत

महासचिव समक्ष सो
गर्नाका लागि तिनीहरू
सहित प्रस्तावित
नामित्र कम्तीमा एक

तिहाई पक्ष राष्ट्रहरू त्यस्तो सम्मेलनको पक्षमा भएको अवस्थामा महासचिवले संयुक्त राष्ट्र संघको तत्वावधानमा त्यस्तो सम्मेलनको बैठक बोलाउने छन् । महासचिवले पक्ष राष्ट्रहरूको दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएको कुनै पनि संशोधन महासभामा समर्थनका लागि पेश गर्ने र तत्पश्चात सबै पक्ष राष्ट्रहरू समक्ष स्वीकृतिका लागि पेश गर्नेछन् ।

यस धाराको प्रकरण १ अनुसार ग्रहण र स्वीकृत गरिएको संशोधन ग्रहण गरेको मितिमा कायम रहेका पक्ष राष्ट्रहरूमध्ये स्वीकृतिको लिखत दाखिला गर्नेको संख्या दुई तिहाई पुगेको मितिले तीसौं दिनदेखि सो संशोधन लागू हुनेछ । त्यसपछि, सो संशोधन कुनै पक्ष राष्ट्रले स्वीकृतिको लिखत दाखिला गरेको मितिले तीसौं दिनदेखि सो राष्ट्रको हकमा लागू हुनेछ । स्वीकृतिको लिखत दाखिला गरेको पक्ष राष्ट्रको हकमा मात्रै संशोधन बन्धनकारी हुनेछ ।

पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनमा सर्वसम्मतिबाट निर्णय गरिएको भए धारा ३४, ३८, ३९ र ४० सँग मात्र सम्बन्धित यस महासन्धिको प्रकरण १ बमोजिम पारित तथा समर्थित कुनै पनि संशोधन स्वीकृतिको लिखत दाखिला गर्ने पक्ष राष्ट्रहरू त्यस्तो संशोधन पारित गरेको मितिमा कायम रहेका पक्ष राष्ट्रहरूको संख्याको दुई तिहाई पुगेको तीसौं दिनदेखि सबै पक्ष राष्ट्रहरूको हकमा लागू हुनेछ ।

धारा ४८
परित्याग

संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवलाई लिखित सूचना दिएर कुनै पनि पक्ष राष्ट्रले प्रस्तुत महासन्धिलाई परित्याग गर्न सक्नेछ । महासचिवले सूचना प्राप्त गरेको मितिले एक वर्ष पछि परित्याग प्रभावकारी हुनेछ ।

धारा ४९
पहुँचयोग्य स्वरूप

प्रस्तुत महासन्धिको पाठ पहुँचयोग्य स्वरूपमा उपलब्ध गराइनेछ ।

धारा ५०
प्रामाणिक पाठहरू

प्रस्तुत महासन्धिका अरबी, चिनियाँ, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली तथा स्पेनी भाषाका पाठहरू समान रूपमा प्रामाणिक हुनेछन् ।

जसको प्रमाणस्वरूप, सम्बन्धित सरकारहरूबाट पूर्ण अख्तियार पाएका देहायका हस्ताक्षरकारी अधिकार सम्पन्न प्रतिनिधिहरूले प्रस्तुत महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेका छन् ।

प्रकाशन सहयोग

कानुनी शासन तथा मानवअधिकार संरक्षण प्रणाली सबलीकरण कार्यक्रम/युएनडीपी

UN
DP

Empowered lives.
Resilient nations.